
ČESKOSLOVENSKO V ÉŘE UVOLŇOVÁNÍ (1953-1969)

ÉRA ANTONÍNA NOVOTNÉHO

Rok 1953 znamenal zásadní zlom, neboť smrt J. V. Stalina otevřela nové možnosti vývoje SSSR, východního bloku i mezinárodních vztahů. Kolektivní vedení v čele s N. S. Chruščovem zastavilo rozbíhající se vlnu dalších vnitřních čistek ve státním a stranickém aparátu, došlo i k obecnému omezení politických represí a propouštění politických vězňů. Studená válka sice nezmizela, ale přinejmenším oslabí mezinárodní napětí v té míře, že není nutná každodenní obava o to, zda konflikt nepřejde do přímého válečného střetu. Když v roce 1956 na sjezdu Komunistické strany SSSR přednese Chruščov referát o „zločinech kultu osobnosti“, v jehož rámci je přiznána nezákonnost a neopodstatněnost obvinění i trestů alespoň v případě vnitrostranických represí, znamená to pro představitele komunistických stran výzvu, v níž se skrývalo obrovské množství rizik pro jejich moc, režimy i je samotné osobně. Jak splnit to, na co byli dlouhodobě zvyklí a co jim zachovávalo funkce, moc i život, totiž bez odporu následovat sovětský vzor s pokud možno co nejvíce zdůrazňovaným nadšením? Jak se přizpůsobit této nové sovětské politice, když by právě její praktikování mohlo oslabit a dokonce zpochybnit moc komunistických stran v sovětském bloku? Je možné přiznat zločinnost stalinismu, když to byl zjevně právě Stalin, kdo dosadil východoevropské komunisty k moci?

Úkol vyrovnat se s tímto problémem připadl v Československu především na Antonína Novotného, jehož poválečná politická kariéra vyvrcholila získáním postu v čele KSČ (1. tajemník 1953-68) a posléze i v čele státu (prezident 1957-68). Pro jeho vzestup až na nejvyšší pozice byla klíčová souhra historických okolností, kdy krátce po sobě následuje čistka v nejvyšším vedení strany, vrcholící procesem s R. Slánským, a úmrtí K. Gottwalda. Uvolnilo se tak hned několik vrcholných funkcí, obsazených nově lidmi, jejichž hlavní kvalifikací bylo to, že se jim podařilo přežít jak tu část čistek, jež byla organizována ze SSSR, tak i čistky, jež s nimi byly spojeny, ale výběr obětí byl dán spíše výsledky tvrdého vnitrostranického mocenského boje. Z toho vyplývá, že klíčovou dovedností bylo umění přežít a nikomu nevadit, přičemž bylo zcela podružné, v jaké míře může být působení daného jedince přínosné z hlediska myšlenek, programu nebo činů. A právě takovým typem funkcionáře byl i A. Novotný. Nelze ho spojit s žádným programovým směrem či s konkrétními myšlenkami, snad s výjimkou instinktivní snahy vyhnout se jakýmkoliv experimentům a tím i jakýmkoliv rizikům.

Odpovědnost za vývoj v Československu na něj přejde bezprostředně po Gottwaldově smrti. Prezidentem je sice zvolen A. Zápotocký a i na základě textu ústavy, jež hovoří o prezidentovi jako o hlavě státu, se snaží zaujmout vůdčí pozici, ovšem konzultace se sovětským vedením jasně potvrdí dlouhodobě platný fakt, totiž že stranická hierarchie převyšuje hierarchii státní. Proto lze o celém období mezi Gottwaldovou smrtí a nástupem tzv. pražského jara hovořit jako o éře Antonína Novotného, a to nejen z hlediska mocenského, ale i programového, neboť to byl právě on, kdo rozhodoval o směřování Československa. Tedy spíše nesměřování, v návaznosti na to, že ho k moci spíše než program vynesla klientelistická síť funkcionářů, zpravidla podobně beznázorových mistrů kariérního přežívání, jako byl on sám.

CESTA KE KRIZI

Před Novotným ovšem stojí celá řada otázek. První kategorií jsou problémy, které se do tohoto období přenesly z období předchozího a byly důsledkem stalinizace Československa po nástupu KSČ k moci. Nové vedení musí zaujmout nějaký postoj k politickým represím, navíc s přihlédnutím ke změnám, probíhajícím v SSSR. Zde se jasně projevují typické rysy způsobu vlády A. Novotného. Pochopitelně nijak nevystoupí proti sovětské linii, ale zároveň najde cestu, jak se změnám buď vyhnout, nebo zmírnit jejich dopady. KSČ přijme nový programový dokument s mnohoslibným názvem Nový kurs, který však neobsahuje žádné konkrétní změny, ani jejich příslib. Dojde k projednávání otázky politických procesů, ovšem se závěrem v zásadě potvrzujícím jejich zákonnost. A když nakonec v závěru 50. let přeci jen začnou být postupně propouštěni političtí vězni, děje se tak téměř výhradně formou amnestie, tedy odpuštěním zbytku trestu, nikoliv cestou rehabilitace, přehodnocení samotného rozsudku. Éra A. Novotného nakonec nepochybně politické uvolnění přinese, ale není to důsledkem cílené činnosti vedení nebo snad dokonce jeho programu. Spíše je to tak, že se změny nedají již dále odkládat.

Mezi zděděné problémy patří i důsledky ekonomických změn. Komunistické režimy vsadily z politických důvodů na extenzivní růst těžkého průmyslu, jenž byl vnímán jako nutný základ masivního zbrojení a přípravy na nadcházející válečný konflikt. Ovšem v situaci, kdy se očekávaný válečný střet nedostavil, nedávalo již vůbec žádný smysl dané preference udržovat. Pro extenzivní růst chyběly zdroje, navíc bylo dlouhodobě zřejmé, že preference těžkého průmyslu brzdí rozvoj jakýchkoliv jiných oborů a tím také posiluje problém nedostatku mnoha druhů zboží na trhu. Právě tohle byla však oblast, kde nebylo možné jen počkat, až se řešení nějak stane samo od sebe, systém státem vlastněné a řízené ekonomiky potlačil všechny mechanismy, jež by chybějící politické řízení a rozhodování mohly nahradit. A politickému vedení naopak chybělo vše, co by k efektivnímu řízení potřebovalo, počínaje teoretickými znalostmi a konče odvahou zavádět jakékoliv změny. Novotného vedení spíše jen sleduje a registruje existující a narůstající problémy.

Obecně tedy platí, že Novotného vedení se zpravidla vyhýbalo jakýmkoliv rozhodným krokům a činnost často spíše předstíralo. To bezesbýtku platí například o nové ústavě, vydané v roce 1960. Je prezentována jako naprosto přelomový dokument, vždyt hned v preambuli slavnostně oznamuje „dobudování socialismu“ v Československu. Na základě toho se rozšiřuje i název státu na Československou socialistickou republiku a dojde i k razantní změně státního znaku. Pokud se však podíváme na jiné než symbolické změny, lze pro charakteristiku dokumentu použít spíše přívlastek paradoxní než přelomový. Ty nejdůležitější změny, jež oznamuje, totiž fakticky nezavádí, ale vlastně jen konstatuje, že k nim již došlo v předchozím období, tedy v době platnosti ústavy z roku 1948. Lze to nepochybně říci o tzv. vedoucí úloze komunistické strany, kterou, i vzhledem k umístění dotyčného článku v úvodní části ústavy, lze chápat jako nadřazení stranického aparátu formálnímu systému ústavních institucí. Jde o novinku pouze na úrovni otevřeného konstatování, v praktické rovině tak Československo funguje již od roku 1948. Podobné je to s vyhlášením „společenského vlastnictví výrobních prostředků“ jako jediného přípustného. Eliminace soukromého podnikání, jež z toho logicky vychází, je však již v zásadě dokončena v průběhu 50. let, tedy před vydáním ústavy.

Typické je i to, že nový ústavní dokument se naopak důsledně vyhýbal všem tématům, jež bylo třeba do budoucna řešit. Nejvýraznější je otázka postavení Slovenska a česko-slovenského vztahu v rámci společného státu. V roce 1945 byl zaveden tzv. asymetrický systém, vytvářející vedle obecně československých institucí i některé specificky slovenské. Tento systém však nebyl základem nějaké slovenské autonomie, neboť ani původní nepřilíš silné pravomoci slovenským orgánům nezůstaly a Novotného vedení nemělo vůbec v úmyslu na tomto stavu něco měnit. Zjevně se však pro Slováky jednalo trvale o velmi silné téma, které vytvářelo napětí tím větší, čím zřejmější byl osobní prezírávý postoj A. Novotného vůči Slováky. Krom toho mělo Novotného vedení doslova kostlivce ve skříni v podobě procesu se „slovenskými buržoazními nacionalisty“, ve skutečnosti s představiteli slovenských komunistů, jenž se sice připravoval již dříve, ale k jeho uskutečnění včetně tvrdých trestů došlo až po personálních změnách a nástupu A. Novotného.

K problémům, s nimiž si stranické vedení nevědělo vůbec rady, patřil i vývoj v oblasti kultury. I zde dochází k postupnému uvolňování, ovšem opět není jeho základem cílený program vedení, ale spíše absence činnosti. Kulturní vývoj je pro vedoucí funkcionáře problematický a rizikový v mnoha směrech, ovšem rozhodnost často chybí i v úkolování kontrolního a represivního aparátu, což ve výsledku neznamená obecnou absenci represe, ale řadu mezer, jimiž se může směrem k veřejnosti dostat ledasco. Výsledkem je pak proměna obecně dostupné kultury, jež opouští ideová i formální schémata socialistického realismu. V hudbě se stále více prosazují dobové mezinárodní trendy, film nebo divadlo je dokonce spoluurčují, ovšem způsobem a směrem, z něhož nemá stranické vedení žádnou radost. Nejkritičtější je z hlediska strany situace v oblasti, na jejíž kontrole si nejvíce zakládala, totiž v literatuře. Již mezi knihami, vydanými v první polovině 60. let, se dokonce objevují díla, která popisují události nedávné minulosti z perspektivy, jež by byla ještě před několika lety zcela nemyslitelná. K dovršení všeho sehrávají v rámci těchto změn v literárním prostředí velmi zásadní roli někdejší opory režimu, mladí nadšení stalinisté počátku 50. let, kteří v mezičase nejen přestali být úplnými mladíky, ale především vychladlo jejich nekritické nadšení a k pochopení světa jim přestávaly stačit zjednodušené

poučky stranických ideologů. To se výrazně projevilo v roce 1967 na sjezdu spisovatelů, kde veřejně zazněla kritika v pouónorovém Československu naprosto nebývalá, včetně upozornění na naprostou bezcílnost a bezobsažnost stávajícího režimu. Velkou výpovědní hodnotu měla i odezva stranického vedení, jež se ani za této situace k systematickým represivním krokům nedokázalo odhodlat.

„OBRODNÝ PROCES“ A „PRAŽSKÉ JARO“

Výsledkem nečinnosti A. Novotného bylo nakonec vytvoření hned několika skupin v rámci komunistické strany, jež s ním nebyly spokojeny. První byli reformní komunisté, ať už jim šlo obecně o nějakou formu sebereflexe a vnitřní obrody komunistického režimu, nebo především o zefektivnění hospodářského systému. Druhou pak slovenští komunisté, jimž šlo jak o ústavní změnu česko-slovenského vztahu, tak v nemalé míře i přímo osobně o odstranění Novotného, u něhož jedním z mála veřejně známých názorů byl velmi přezíravý pohled na Slováky. Touto cestou se do popředí dění dostávají lidé jako O. Šik, dříve mladý nadšený stalinista, nyní reformní komunistický ekonom, J. Smrkovský, představitel Pražského povstání, následně aktivní účastník komunistického mocenského vzestupu a ještě později politický vězeň, G. Husák, budovatel komunistické moci na Slovensku, později odsouzený jako „buržoazní nacionalista“, nebo A. Dubček, vcelku nekonfliktní mladý slovenský funkcionář, jehož personální změny vynesly do čela Komunistické strany Slovenska.

Rozhodující moment nastává tehdy, když začíná být již na konci roku 1967 zřejmé, že se Novotného klientelistická síť rozpadá, neboť jednotliví její členové nebyli k Novotnému vázání programem ani silným osobním vztahem, nýbrž právě jen vidinou osobního prospěchu, jež tato vazba nyní přestávala zaručovat. Když se při své rychlé návštěvě nevysloví jednoznačně na podporu Novotného ani nový sovětský vůdce L. I. Brežněv, chápou to zastánci změn jako svolení. Novotný svou situaci akceptuje a za příslib setrvání v prezidentské funkci je ochoten odstoupit z vedení strany. Jednou věcí je však odstranit Novotného, což jde najednou snadno, jiným problémem je otázka, kdo by ho mohl nahradit. Proti Novotnému totiž stojí různé skupiny nespokojených, ale nejsou seskupeni tak, aby měli jasnou vůdčí postavu, připravenou převzít moc a odpovědnost. Tak dojde nakonec k tomu, že je v lednu 1968 zvolen vedením jako kompromisní kandidát dosavadní předseda KSS Alexander Dubček, jež se teprve postupně stává symbolem reformu.

Touto personální změnou se daly věci do pohybu. Reformně zaměřeni komunisté se chopí příležitosti a začne se vytvářet základní program plánovaných změn, jež označuje vedení zastřešujícím pojmem „socialismus s lidskou tváří“. Má jít o několik rovin změn, jejichž podstatou je reforma socialismu se zachováním jeho základních znaků, tedy především moci komunistické strany a státem vlastněné ekonomiky. Podstatou ovšem má být funkční systém, přinášející občanům z ekonomického a sociálního hlediska takové výhody, že nebude nutné vynucovat loajalitu prostřednictvím represí a nátlaku. Toho mělo být dosaženo omezenou aplikací tržních prvků v socialistické ekonomice, tak, aby vidinou možného vyššího výdělků byli motivováni jak celé podniky, tak jednotlivci v nich. Mimo tento rámec je nastolena i, zvláště pro Slováky zcela zásadní, otázka státoprávního postavení Slovenska a případné federalizace státu. Krom toho dojde i k dalším personálním změnám, nastupuje víceméně nová vláda pod vedením O. Černíka a nakonec je pod veřejným tlakem donucen A. Novotný odstoupit i z funkce prezidenta, kde je nahrazen L. Svobodou.

U veřejnosti se příslib změn setkal s pozitivním ohlasem, zvláště když došlo na konkrétní kroky, jako bylo faktické zrušení cenzury, jež otevřelo v médiích řadu do té doby tabuizovaných témat, nebo ustavení rehabilitační komise, která měla poprvé opravdu zhodnotit zákonnost politických procesů 50. let. Zároveň evidentní rychlé uvolňování poměrů ve společnosti vzbudilo rozmanité naděje, projevované vlastní aktivitou, zaplňováním prostoru, dříve monopolizovaného komunistickou stranou. Tak je politický život obohacen o populární veřejné diskuse, ale také o snahy o vytvoření či obnovení nekomunistických stran (sociální demokracie, Klub angažovaných nestraníků). Do diskuse o represích se zapojovali samotní političtí vězni a pojmenovávali často i konkrétní viníky. Své veřejné aktivity obnoví církev či skautské hnutí. A jakkoliv tito aktéři spojovali svou činnost s reformami, spuštěnými vedením KSČ, nelze říct, že by z nich toto vedení mělo nějakou radost. S řadou z nich vysloveně nesouhlasí, ovšem nechota či neschopnost sdělit veřejnosti, že uvolňování bude mít jisté meze, určované právě stranickým vedením, je zdrojem určitého vnitřního napětí v pražském jaru, napětí, jehož existenci si velká část veřejnosti pravděpodobně neuvědomovala, případně jeho důsledky mylně interpretovala. Proto když je v dubnu 1968 vydán Akční program KSČ, slibující z pohledu reformistů demokratizaci, v šíři, s níž mají již někteří konzervativnější členové vedení problém, je část veřejnosti naopak zklamaná, neboť čekala víc a netuší, že výsledek není ani tak důsledkem těžkého tlaku konzervativců, jako spíš projevem nerozhodnosti reformátorů. Proto se s napětím čeká, kam KSČ nasměruje mimořádný sjezd, naplánovaný na počátek září.

INTERVENCE

V průběhu 60. let procházel zřetelnými a významnými proměnami i Sovětský svaz a nemalá část z nich souvisela s odvoláním N. Chruščova, jenž je nahrazen L. Brežněvem. Sovětské vedení považovalo trvale za samozřejmé právo jakýmkoliv prostředky zasahovat do vnitřního vývoje socialistických států. I za Chruščova byla suverenita států sovětského bloku pouze teoretická, což kromě řady dalších situací ukázal především tvrdý zásah sovětské armády v Maďarsku v roce 1956 v reakci na příliš radikální diskuse o destalinizaci, jehož výsledkem bylo nejen několik tisíc obětí, ale i poprava předsedy vlády I. Nagye. Navíc po Chruščovově odvolání dojde v SSSR ke zřetelnému vnitropolitickému ochlazení a utlumení i těch nejmírnějších diskusí a úvah o možných proměnách fungování státu a společnosti. V tomto kontextu se samozřejmě nabízela otázka, zda je vůbec možné, aby sovětské vedení ponechalo dynamické reformní hnutí v Československu bez odezvy, případně jakou formu může tato sovětská reakce mít.

Na samotném počátku je zřejmé, že si zastánci změn určitou závislost na sovětském názoru uvědomují, ovšem to, že Brežněv dá ve vztahu k pádu Novotného najevo určitou benevolenci, je chápáno zvláště veřejností snad až jako projev sovětského nezájmu o vývoj v Československu. S narůstajícím tempem změn byl však pravdou pravý opak. Změnami v Československu se cítily být ohroženy všechny režimy komunistického bloku, především proto, že jejich vytváření podle jednotného modelu vedlo k obavám z důsledků změn v jednom z nich, z toho, zda nebude fungovat jako určitý příklad, jehož následování budou požadovat reformní hnutí i v dalších státech. Proto kritika vývoje v Československu rozhodně nebyla jen záležitostí sovětského vedení, naopak nejostřejšími kritiky jsou opakovaně komunističtí vůdci z dalších zemí bloku. Vyčítali vedení KSČ především určité uvolnění mocenského monopolu, symbolizované jednak neuplatňováním cenzury, jednak stále rostoucím množstvím aktivit veřejnosti, jež nebyly nijak regulovány vedením strany. Za důkaz toho, že se situace vedení již zcela vymkla z rukou, prohlašovali petici L. Vaculíka 2000 slov. Paradoxem je, že tento text sice vyzýval občany k větší vlastní aktivitě, ovšem právě na podporu reformního proudu v KSČ, nikoliv proti komunistické straně. I to však stačilo, přičemž je otázkou, zda problém byl jen ve zmiňovaném uvolnění mocenského monopolu, nebo zda ostatní komunistické vůdce spíše děsila právě možnost úspěchu pražského jara, založeného na reálné podpoře reformně orientovaného vedení strany.

Již v březnu je na první schůzce k situaci v Československu vedení KSČ silně kritizováno, s výslovným zdůrazněním, v jaké míře vnímají komunističtí vůdci celý problém nikoliv jen jako otázku vývoje v jednom státě, nýbrž jako riziko pro stabilitu a soudržnost celého bloku. Vedení KSČ je opakovaně vyzýváno k zastavení změn, obnovení cenzury a omezení veřejně diskutovaných témat, úkoly a závazky z těchto schůzek však neplní. Ocitá se totiž pod dvojnásobným tlakem. Opačným směrem tlačí vývoj československá veřejnost, jež se Dubčekovu vedení odvděčuje nefalšovanou podporou a nehranými projevy obdivu, což je stav, jenž by podle všeho po opětovném utužení asi příliš dlouho netrval. Vedoucí představitelé KSČ tak nedokáží najít řešení, protože za řešení asi jen těžko můžeme označit rozhodnutí jedné z klíčových schůzek se raději nezúčastnit vůbec.

Kromě politických problémů vedlo Sověty ke zvažování vojenského řešení ještě jedno téma. V návaznosti na kubánskou raketovou krizi v roce 1962, kdy se ukázala praktická nepoužitelnost vojenské doktríny masivního jaderného útoku v situaci, v níž ani jedna ze stran nebyla ochotna zahájit jadernou válku, se sovětské vedení rozhodlo přejít na strategii hypotetických menších jaderných úderů, doplněných masivním postupem konvenčních vojsk. To ovšem vyžadovalo přítomnost sovětských jednotek přímo u linie budoucího konfliktu, tedy na území států, hraničících se západem, včetně Československa. Již před rokem 1968 se však československé vedení dohodě o umístění jednotek sovětské armády vyhýbalo a za pražského jara se na tomto přístupu mnoho nezměnilo. V létě 1968 dojde v ČSSR ke cvičení vojsk Varšavské smlouvy, přičemž sovětské jednotky svůj odchod bez zdůvodnění oddalují. To vyvolává obavy, zda to není způsob, jímž si sovětská strana chce pobyt armády na československém území vynutit. Ve skutečnosti však jejich přítomnost a pohyb byl součástí plánování mnohem masivnější vojenské intervence.

Ta začala v noci z 20. na 21. srpna 1968 a kromě sovětské armády se jí účastnily i jednotky z Polska, Bulharska, Maďarska a NDR. Území Československa je velmi rychle obsazeno, československá armáda na základě rozhodnutí vedení neklade žádný odpor, ovšem akce okupačních vojsk vedla k obětem na životech civilistů.

PŘECHODNÉ OBDOBÍ A NÁSTUP NORMALIZACE

Původní plán interventů byl připraven na základě zkušeností z Maďarska v roce 1956. Jeho součástí bylo předání tzv. zvacích dopisů, v nichž po předchozí dohodě žádali konzervativní členové stranického vedení Sovětský svaz o zásah proti kontrarevoluci. Tím měl být jednak legalizován vojenský zásah, jednak vymezen okruh politiků, jimž okupační síly předají moc. Tato konzervativní skupina však naprosto selhala, neboť se ukázala jako organizačně zcela neschopná. Proto musí Sověti změnit strategii a vynutit si zpětnou legalizaci intervence od dosavadních československých představitelů, kteří byli hned na počátku zatčeni a následně odvezeni do Moskvy. Podstatou dohod, označovaných jako moskevské protokoly, je legalizace vstupu i dlouhodobého pobytu intervenčních vojsk a závazek revize plánovaných reforem, tedy jejich faktické zastavení. Většina představitelů pražského jara se podvolí a mohou tak zůstat ve svých funkcích, což platí i pro nejvýraznější symbolické postavy, A. Dubčeka v čele strany, předsedu vlády O. Černíka i prezidenta L. Svobodu. Toto přechodné období však netrvá příliš dlouho. Klíčová změna přichází na jaře 1969, kdy je Dubček v čele strany vystřídán dříve proreformním G. Husákem, jenž se, i s ohledem na to, že po odvolání L. Svobody zaujme i post prezidenta, stane jedním z hlavních personálních symbolů nastupující období, jež sami jeho tvůrci označili pojmem normalizace.

Z reformu pražského jara se realizuje pouze federalizace, neboť v systému jednomyslného hlasování nehraje systém státních institucí příliš podstatnou roli. Postupně se navracejí represe, ne už sice se stalinistickou intenzitou a šíří, ale spíše jako všudypřítomná trvalá hrozba existenčního ohrožení. Systém se uzavře před jakýmkoliv změnami, obsahovými i personálními. Tím se stejně jako většina ostatních komunistických režimů v Evropě přizpůsobí chápání světa i politiky, které v SSSR již dříve prosadil L. Brežněv. Tyto režimy bez vize a obsahu pak už jen směřují k fyzickému konci svých představitelů a svému vlastnímu zhroucení, k němuž dojde v rychlé vlně na konci 80. let.

MEZINÁRODNÍ VÝZNAM PRAŽSKÉHO JARA A INTERVENCE

S tím souvisí i velký mezinárodní přesah významu pražského jara. Komunistické vůdce jeho osud naučil, že vlastní aktivita představuje příliš velké riziko negativní reakce ze SSSR, čímž pravděpodobně došlo k urychlení kolapsu komunistických režimů, zakonzervovaných v nefunkčním modelu. Zároveň to mělo zásadní dopad i na mezinárodní komunistické hnutí, tedy i na komunistické strany a jejich příznivce ve státech, kde komunisté mocenský monopol nezískali. Část těchto komunistů sleduje vývoj v Československu se sympatiemi, neboť doufají, že se podaří komunistický model státu zbavit potřeby represí pro jeho udržování. K tomu však nedojde a tváří v tvář intervenci najednou mizí jednota komunistického hnutí a jeho postojů. Šíří se pocit hluboké deziluze, neboť SSSR jako centrum a vzor komunistů ukázal intervencí absolutní bezobsažnost vlastní politiky. Přesně řečeno ukázal absenci jakýchkoliv idejí v politice, jejíž jedinou podstatou je udržení absolutní moci komunistické strany a absolutní kontroly nad státy východního bloku ze strany SSSR. Pro mezinárodní komunistické hnutí to znamená větší ránu než spory o destalinizaci. Tam došlo sice k rozštěpení na dva tábory, jeden stále řízený Moskvou a druhý, jenž se kolem sebe snažil vybudovat Peking, ale oba se mohly tvářit jako ti praví komunisté. Naproti tomu srpnová intervence mezinárodní komunistické hnutí řízené Moskvou odhalenou prázdnotou nadobro rozpustila. Zbyl jenom blok států a i ten pouze dočasně.